

ט"ו בשבט

כיתות ט'-י'

ט"ו בשבט - לקיחת אחריות סביבתית "תן דעתך שלא תקלקל"

מבוא

סיפורו של ט"ו בשבט הוא לא סיפור היסטורי. אנחנו לא מציינים בו את אירועי העבר, וחלק גדול מן המנהגים שהפכו את היום הזה ליום חג הם מנהגים שאין להם מקור מקראי או הלכתי במסורת.

בט"ו בשבט עניינו נשואות אל העתיד. המבט אל העתיד ניכר בבחירה לציין את תחילת תהליך הצמיחה (ולא את תוצאות התהליך כמו בהבאת ביכורים), ובבחירה לציין את החג בנטיעה - שכל כולה מעשה של אמונה בעתיד.

מנהג הנטיעות הוא שילוב של אחיזה בקרקע וציפייה לעתיד. כמאמר שירו של אהרון זאב:

עץ נטעתי בחג האילן
עץ נטעתי בגני הקטן
וגחנתי לאדמה ואמרתי בדממה
קד:
אני ואף קשורים לעד
בנטע הרך יגדל ויצמח.

לפי השיר, חגיגת האילן היא כריתת ברית עם האדמה. בראייה רחבה יותר, ט"ו בשבט הוא המועד בו נחגגת הברית עם הארץ.

בעשורים האחרונים הרחבנו את הברית גם למחויבות לכדור הארץ, מתוך הבנה שמעשינו היום הם הזרעים שאנו טומנים לעתיד; שהאדמה, האוויר והמים שנותנים לנו חיים צריכים להישאר נקיים ושמורים לטובת הדורות הבאים. השאלה החשובה היא באיזה אופן נוכל לחיות חיים של נטיעה וצמיחה שיאפשרו גם לדורות הבאים אחרינו ללבלב ולצמוח.

מערך השיעורים מתמקד בט"ו בשבט כהזדמנות לחקור את **אחריות האדם לסביבתו**: של מי הסביבה ומי צריך לשמור עליה? כיצד ניתן לשמור באחריות? האם ניתן להתפתח ללא ניצול והשתלטות על משאבי הטבע? מה היחס הרצוי בין שימור לפיתוח?

מטרות המעור

- 1 פיתוח תפיסת אחריות כלפי הסביבה
- 2 התנסות בכתיבה יוצרת ומשחקי תפקידים ככלים להבנה והעמקה במקורות
- 3 מהלכה למעשה - עידוד לעשייה למען הסביבה מתוך מודעות לקבוצות מושתקות או מוחלשות

מהלך השיעורים

כיתות ט'-י'

מהלך השיעורים

א. פעילות פתיחה

- 1 נחלק/נקרין את האיור - צילום מסך הוואטסאפ (נספח א).
נסביר: האיור מתאר תהליך שאנחנו מודעים/ות לו.
נבקש מכל אחד ואחת לענות בכתב על השאלות (עבודה עצמית).
במליאה: נשמע את 'סיפורו של כדור הארץ' מכמה תלמידים. ננסה לברר יחד האם יש הסכמה בכיתה על נקודת המשבר ועל אחריות האדם לקלקול כדור הארץ?
נשאל: מה תוסיפו או תשנו בתיאור זה?

- 2 נסביר: ט"ו בשבט הוא אחד המועדים הבולטים בלוח העברי שבמרכזם הקשר בין האדם והטבע. במציאות חיינו האדם הוא בעל כוח גדול להיטיב או להרע. במסגרת השיעור נשאל באיזו מידה אנחנו חלק מתהליכי הניצול והקלקול שעוברים על העולם, מה ביכולתנו לעשות כדי לתקן ומה הם גבולות האחריות שלנו על מה שקורה סביבנו? נבדוק את תפקיד האדם והחברה ביחס לטבע, כעניין כלל אנושי וגם מנקודת מבט יהודית-ישראלית.

ב. לימוד מקורות

- 1 נחלק את התלמידים ללימוד דף המקורות בחברות (נספח ב).
- 2 במליאה, בעקבות הלימוד בחברות, נשאל:
מה ההבדל בין תפיסת האדם כאורח בעולם לבין תפיסת האדם כשומרו? מה היתרון של כל עמדה?
איזו עמדה מחייבת יותר מעורבות ואחריות?

שאלות

מהלך השיעורים

כיתות ט'-י'

ג. משחק תפקידים

1 נסביר: מסכת נזיקין בתלמוד עוסקת (בין השאר) ביחסים בין האדם וסביבתו, ובמסגרת זו מבחין התלמוד בין רשות הרבים ורשות היחיד:

- **רשות הרבים**: מושג המתייחס לאיזורים הציבוריים המשותפים (רחובות, גנים, קניונים וכד'), אזורים שכל הציבור יכול להגיע אליהם וזכאי להשתמש בהם.
- **רשות היחיד**: מושג המתייחס לרשות הפרט. היא שייכת לאדם פרטי (ולמשפחתו), רק לו יש זכות לקבוע מי יכנס אליה ומה יעשו בה, והוא רשאי להתנהל בתוכה לפי רצונו וכמיטב הבנתו.

2 נקרא ביחד את תיאור המקרה שמופיע בתלמוד (**נספח ג**). נדגיש את התפיסה המפתיעה של רשות היחיד ורשות הרבים בסיפור שבתלמוד: החסיד מתייחס לחצר הפרטית כרשות שאינה **רק** של המסקל ולרשות הרבים כתחום **שכן שייך** למסקל – כלומר, נמצא באחריותו. [מסקל = מוציא/מרחיק אבנים]

3 נחלק את הכיתה לשני חלקים. חלק יספרו את סיפורו של המסקל והחלק השני את סיפורו של החסיד (באמצעות השאלות המנחות, **נספחים ג1-ג2**). אפשר להתחלק לחברות או לכתוב כעבודה אישית. נדגיש: חלק מן השאלות מתייחסות לפרטים שלא מופיעים בסיפור והתשובה עליהן יכולה להיות משוערת ויצירתית.

4 בתום העבודה על סיפורם של המסקל/החסיד, נבקש מכמה זוגות תלמידים (נציג/ה מכל עמדה) לקיים דיאלוג [שיח] על האירוע לפני הכיתה. כל צד יציג את האירועים מנקודת מבטו ויוכל לשאול את הצד השני שאלה או שתיים. בסוף כל הצגה נכתוב על הלוח את הטיעונים המרכזיים של כל צד.

5 לסיום, נשאל:

- מהי האחריות העיקרית של האדם לפי כל אחד מן הצדדים (מסקל/חסיד)?
- מה דעתכם/על הכלל התלמודי שאוסר לחלוטין לסקל מרשות הפרט לרשות הכלל?
- נבקש להציע דוגמאות למצב מקביל בימינו. האם תופעה כזאת יכולה להתרחש בבית הספר? (למשל – האם הכיתה שלנו היא רשות היחיד או רשות הרבים? מי אחראי על הכיתה?)

שאלות

מהלך השיעורים

כיתות ט'-י'

ד. דיון מסכם

1 נקריין את הסרטון הבא: מדבריות בגדים בעולם השלישי

2 לאחר מכן, נשאל: איך נספר את סיפור 'מדבריות הבגדים' לפי התבנית של סיפור המסקל (כשהאבנים הן הבגדים)?

- שאלות
- מהי החצר הפרטית? מהי רשות הרבים? מי המסקל? מי החסיד?
  - איך נעביר את המסר של חז"ל: "לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים" לתיאור הבעיה של פסולת הטקסטיל והאופנה בימינו?
  - האם (לעניין הבגדים) אנחנו המסקל או החסיד? האם נאמץ את סגנון הביקורת של החסיד?
  - מי אנחנו שואפים/ות להיות? מה חשוב שנעשה לצורך זה?

ה. מהלכה למעשה

1 נשאל: איזו פעולה אנחנו יכולים ליזום ולהוביל בקהילת בית הספר כדי לציין את ט"ו בשבט? (אפשר להתייחס לרעיונות שעלו בסיכום).

2 נזמין את התלמידים להוביל יוזמת מחזור שיכולה לתרום לתיקון הפגיעה המתמשכת באיכות הסביבה. בהמשך לסרטון ניתן להציע הובלה של 'שוקחתן' או 'מציאון' מבגדים יד שניה. ננסה לחשוב יחד מה מהלך כזה דורש:

- פרסום ואיסוף של בגדים/מוצרים
- מיון, תמחור וארגון
- תיאום מועד, מקום, פרסום האירוע, מינוי מוכרים/ות
- החלטה ביחס לשימוש ראוי בהכנסות מאירוע המכירה

לולדת טזאש

- ❓ ספרי את סיפורו של כדור הארץ לפי האיור:
- מהו המשבר המתואר באיור? מתי הוא מתרחש? ממה הוא נובע?
- ❓ מה מאפיין את האדם? מה חפיקיו בבריאה?
- ❓ מה דעתך על העמדה המוצגת כאן?
- ❓ איפה נכנסות התופעות הבאות בסיפור ו/או באיור:
לפני שינוי מנהל/ת הקבוצה או אחריו?
- רעב ● רפואה מודרנית
- הרי געש ● אמנות ומוסיקה

1 האדם הוא אדון הטבע אבל גם משרתו

אבות האומה הבינו שהטבע שהיה לפני האדם ויהיה גם אחריו – הוא המארח אותנו בעולם הזה ואנו רק אורחים. הם הטיפו לא להיות כפויי טובה לטבע השופע מטובו בנדיבות וללא משוא פנים [העדפה]; שכידוע, אין הטבע מבדיל בין בן אומה אחת לבן אומה אחרת, בין צבע העור, המין, או הדת. ... בסיפור הבריאה מופיע האדם רק ביום השישי... אחרי בעלי החיים האחרים. ללמדך, שלאדם לא היה כל חלק בבריאת הטבע. רק ביום השישי הקצר בא לו האדם – כאורח לשבת – ליהנות מן המוכן, כדרכם של אורחים.

אין אפוא מקום לרגש של אֲדֹנִיּוֹת האדם על הטבע. יחסי אדנות ועבדות הם תוצר גִּבְהוּת ליבו ויצריו הרכושניים של האדם... כל מה שנדרש מן האדם, הוא לא להפר את האיזון המופלא הזה ולא להזיק... לא לחמוס יתר על המידה ממשאבי הטבע, כאילו היינו בנינים יחידים בעולם הזה ואחרינו המבול אחרינו המבול [ביטוי שמביע אדישות ביחס לעתיד].

(מתוך: דבר המערכת, עלון קיבוץ המעפיל, 1987)

- ❓ "הטבע נותן בנדיבות וללא משוא פנים" – איך מתבטא היחס הנדיב והשוויוני של הטבע במציאות?
- ❓ "אין מקום לרגש של אדנות האדם על הטבע" – תנו דוגמא לפעולה של האדם שיש בה אדנות או גבהות לב. באיזה אופן הפעולה הזו מפרה את האיזון בטבע?
- ❓ איזו התנהגות נגזרת מתפיסת האדם כאורח בעולם? אילו חובות מוטלות עליו? איזו אחריות יש לאורח כלפי הבית המארח?
- ❓ הישבו על קידמה טכנולוגית – האם היא חלק ממרחב הפעולה של האדם? מתי מותר לאורח להציע שיפורים בבית המארח?

2 לעובדה ולשומרה | הרב לורד יונתן זקס

הרב יונתן זקס מסביר את תפקיד האדם בעולם באמצעות הפסוק הבא: "וַיִּקַּח ה' אֶת הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגֶן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (בראשית ב', טז). "לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" – שני הפעלים הללו רבי משמעות. "לעובדה" – כלומר לשרת אותה. האדם הוא אדון הטבע אבל גם משרתו. ואילו הפועל 'שמר' משמש לתאר את אחריותו של מי שמפקדים בהשגחתו רכוש שאינו שייך לו. עליו להקפיד על ערנות ומוטלת עליו האחריות לנזקים שאירעו בשל רשלנותו. צמד המילים "לעובדה ולשומרה" הוא אולי ההגדרה הקולעת ביותר לאחריותו של האדם כלפי הטבע לפי תפיסתה של התורה. אנחנו איננו הבעלים של הטבע... אנחנו רק נאמניו – בשמו של אלוהים שיצר אותו ושהוא בעליו, ולמען דורות העתיד.

(מתוך: לכבוד השוני, עמ' 142)

- ❓ מה היקף האחריות בציווי "לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ"? על מי מוטלת האחריות? מה כלול באחריות זו?
- ❓ באיזה אופן אתם/מקיימים/ות "לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ"?

4 בראשית | אהוד מנור, אבי אביבי

גַּל בְּעֵדוֹ, גַּל בְּלִי שֶׁעַר,
מְשֻׁמֵּם גֶּשֶׁם טוֹב נָתַן;
וְאֵלֶּהִם הָיָה רְחוּם עִם שָׁחַר,
וְלִמְשֻׁמֶרֶת נָתַן הוּא לִי אוֹתָהּ.

בְּרֹאשִׁית הָיָה שְׁמַיִם,
בְּרֹאשִׁית הָיָה הַיָּם בְּחוּל.
בְּרֹאשִׁית הָיָה לִי יוֹם וְלַיְלָה,
שְׁעוֹת רַבּוֹת בְּחוּל.
בְּרֹאשִׁית הַיְתָה הָאָרֶץ,
דָּשָׁא עֲשֵׁב רֹךְ פְּשִׁי לָהּ,
בְּרֹאשִׁית.

בְּרֹאשִׁית הַיְתָה לִי שְׁמַיִם,
בְּרֹאשִׁית זְמַרְוִי לִי צְפוּרִים.
בְּרֹאשִׁית הַבְּשִׁיל הִפְרִי עַד עָרֶב,
תּוֹתִים וְגִרְגָּרִים.
הָיָה לִי עָרֶב,
הָרוּחוֹת זְמַרְוִי שִׁיר עָרֶשׁ,
בְּרֹאשִׁית.

להאזנה
לשיר
'בראשית'

- 1 ? "בראשית היתה הארץ" – למה חשוב שהארץ היתה קודם? לפני מי/מה?
- 2 ? "בראשית היתה לי שמש... היה לי ערב" – מי הדובר/ה? של מי השמש?
- 3 ? מה נובע מההבנה שהשמש והערב הם "לי"?
- 4 ? מה היה המצב בעולם כשהמציאות היתה "גן בעדן, גן בלי שער"?
- 5 ? "ולשמרת נתן הוא לי אותך" – מי או מה נמסרה למשמרת? מי השומר/ת?
- 6 ? מה תפקידו/ה?
- 7 ? במה שונה/דומה העמדה של השיר לעמדה במקור הראשון (מס' 1)?
- 8 ? האזינו למגינה של השיר – האם השיר חוגג את הקשר בין האדם לטבע או מבקר את המצב?

3 משבר האדם | עמית נויפלד

אני מציע, בתור התחלה, שינוי סמנטי קל. במקום לומר "משבר האקלים" ננסה לומר "משבר האדם". "אקלים" הוא דבר מה [המתאר את מה] שנמצא בחוץ ורחוק. "אדם", מנגד, הוא אני, ואת ואתה. אנחנו אלה שמצויים במשבר ארוך ומתמשך, שבדיעבד השפיע והוציא מאיזון את המערכת האקולוגית כולה.

... תרבות הצריכה היא תוצר ישיר של משבר האדם. של חוסר היכולת שלנו לשתף פעולה, לחלוק בשפע הקיים. אם לא נדע לתקן את עצמנו, לעולם לא נצליח לתקן את העולם, ולמען האמת, גם לא יהיה עבור מה.

... משבר האדם לא נוצר ביום, והוא גם לא יתאחה באחת. אבל הוא לגמרי הפיך. כדי לדעת איך לגשת לתיקונו, אנחנו רק צריכים להסתכל על אותו דבר שאנחנו מנסים להציל – העולם בו אנחנו חיים. הטבע, מאז ומעולם, משגשג לא בזכות "תחרות" אלא למרות התחרות, ולא הודות להצלחה של בודדים, אלא בשל אינסוף שיתופי פעולה זעירים.

גם אנחנו טבע. יכול להיות ששכחנו זאת, אבל עכשיו אנחנו נזכרים. לא להתנהג בהתאם, וביחד עם אחרים.

(מתוך: אתר SLOW תנועת ההאטה)

- 1 ? מה ההבדל בין לקרוא למצב "משבר האקלים" לבין להתייחס אליו כ"משבר האדם"?
- 2 ? 'תרבות הצריכה' זה מושג שמתייחס לנטייה שלנו לרכוש יותר ממה שאנחנו זקוקים לו. מדוע אנחנו רכשים/ות כל כך הרבה? אילו סכנות חברתיות וסביבתיות נובעות מנטייה זו?
- 3 ? אילו שינויי התנהגות מציע הכותב? מה הקשר בין תחרות או שיתוף פעולה למצב איכות הסביבה?

עמדת האסקל

1

?

למה אדם מוציא את האבנים מהחצר שלו? איך הן הגיעו לשם? במה הן מפרעות לו? האם הוא מוציא אותן בזהירות ובתשומת לב או זורק אותן החוצה?

2

?

מה היה טון הדיבור בהערה כלפי המסקל?
איזו הרגשה זה עורר לדעתך?
ממה נובע הלגלוג?
(שימו לב לשם הגנאי 'ריקא')

שנו! לימדו! רבותינו: לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים.

מַעֲשֵׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה מִסְקָל*

מְרִשּׁוֹתָיו לְרִשּׁוֹת הַרְבִּים, וּמֵצָאוּ תְּסִיד אֶחָד.

אָמַר לוֹ [החסיד]: רִיקָא [טיפש],

מִפְנֵי מָה [מדוע] אָתָּה מְסַקֵּל מְרִשּׁוֹת שְׂאִינָה שְׁלֶךְ לְרִשּׁוֹת שְׁלֶךְ?

[בתגובה] לָגַלְגַּל עָלָיו [המסקל].

לִימִים נֶאֱמַר לְמַכּוֹר שְׂדֵהוּ,

וְהָיָה מְהֵלֶךְ בְּאוֹתָהּ רִשּׁוֹת הַרְבִּים וְנִכְשֵׁל בְּאוֹתָן אֲבָנִים;

אָמַר: יִפֹּה אָמַר לִי אוֹתוֹ תְּסִיד: "מִפְנֵי מָה אָתָּה מְסַקֵּל מְרִשּׁוֹת שְׂאִינָה שְׁלֶךְ לְרִשּׁוֹת שְׁלֶךְ".

(תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, דף ג', עמוד ב')

מִסְקָל - הוא מי שמפנה, מוציא או מזיז אבנים. 'ליסקול' פירושו לזרוק אבנים.

?

לאחר שעניתם/ן על השאלות, כתבו במילים שלכם/ן את סיפורו של המסקל. הסבירו היטב על מה הוא חש אחראי ומה לא באחריותו. הקפידו להסביר אם חל שינוי בעמדתו, מה השינוי, ומה המסקנה: אם חל שינוי, הסבירו כיצד הוא מנמק את עמדתו.

?

מה היה המצב הכלכלי ההתחלתי של המסקל?
מה מצבו הכלכלי כעת?
האם המכירה הייתה לשם רווח או מחוסר ברירה?

?

האם המסקנה של המסקל היא רק לגבי האבנים הללו או שיש שינוי כללי ביחס שלו לרשות הרבים?

3

4

עמדת החסיד

שנו לימדו רבותינו: לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים.

מעשה באדם אחד שהיה מסקל* מרשותו לרשות הרבים, ונמצא חסיד אחד.

אמר לו [בתגובה לגלג עליו המסקל]:

ריקא [טיפש] מפני מה [מדוע] אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך?
לזמים נצרך [המסקל] למפר שדהו,

והיה מהלך באותה רשות הרבים ונכשל באותו אבנים;

אמר: יפה אמר לי אותו חסיד: "מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך".
(תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, דף נ, עמוד ב)

מסקל - הוא מי שמפנה, מוציא או מזיז אבנים. 'לסקול' פירושו לזרוק אבנים.

1

?

האם זהו אזור המגורים של החסיד?
מה הוא עושה שם?
האם הוא מכיר את המסקל?

2

?

למה לכוות אותו 'ריקא'?
איזו הבעה מלווה את האמירה הזו?
באיזה טון דיבור זה נאמר?
איך היא מתקבלת?

3

?

באיזה אופן רשות הרבים

?

היא כן של המסקל?

באיזה אופן החצר הפרטית

של, לא שייכת לו?

?

לאחר שעניתם/ן על השאלות, כתבו **במילים שלכם/ן** את סיפורו של החסיד. הסבירו היטב על מה הוא חש אחראי ומה לא באחריותו.
מה המניעים שלו ומה המסקנה שהוא היה רוצה שנפיק מן הסיפור:

